

V
B J
C
AUG. 9286 - 9299

M O W A

J. W. Jmci Pana Czackiego Podczaszego Koronnego o Kommissyach d. 19. 9bris 1766 Anno na Seymie Warszawskim miana.

Nayiaśnieyszy KROLU. Prześwietne Stany nasi Wielce Mci Panowie Bracia y Dobrodzieie.

Wiem Ja że dobry porządek chwalebnych iest Duszą Rządow, wiem że przerywanie materyi wszczętych nowemi wszystkich nieskuteczność y same tylko sprawuie zamieszanie, ale nikt wątpić nie może, ani powinien, że ustanowienie Kommissyi Ekonomiczney, obiaśnienie iey władzy, o czym teraz mowię, tudzież obiaśnienie co do Artykułu Ekonomiki należeć ma, o czym poźniey mowić będę, do materyi Ekonomiczney należeć powinno. Wolność mowienia naypewnieyszym iest wolności znakiem, *in libera Republica liberas esse linguas oportet, nihil est liberum, cum non sit libera lingua.* Prawo nakazuie wolne Szlachcicowi na Seymiku domowienie się całości Praw y wolności, Posłowi na Seymie, przykład W. K. Mci w rowności będącego żarliwie o bespieczeństwo publiczne mowiącego zachęca, y upewnia że W. K. Mć to wdzięcznie przyimuiesz, co go godnym kochania, y podziwienia uczyniło.

Instrukcya moia zasadzona na bespieczeństwie publicznym przymusza mnie do wniesienia, y popierania tego sprawiedliwego żądania, ktorą czytam: Starać się będą J. WW. Posłowie, ażeby nie na Seymie, lecz po Seymikach obierani bywali Kommissarze, tak Kommissyi Ekonomiczney, iako y Woyskowey, ażeby na mieyscu zmarłych Krol Jmć nie naznaczał, chybaby zbywało to iest siedmiu, Senatorowie aby *per Turnum* jak *ad latus Regium* byli wyznaczani, aby też Kommissye nie w Warszawie, ale w inszych mieyscach sposobnych sądziły się, aby nie przywłaszczały sobie władzy stanowienia lub znoszenia Praw, ale tylko onych Exekucya, aby tak Kommissarze Ekonomicznych Kommissyi, y Woyskowych przy traktowaniu interessow Ekonomicznych, Skarbowych y Woyskowych nie mieli na Seymie *votum Consultivum, nec decisivum*, ale *informativum* tylko; obrany zaś niema swoiey funkcyi rezygnować. Podeyrzliwa iest y pełna boiaźni, wolności miłość, naywiększa w zachowaniu iey troskliwość nie może być zbyteczna, łatwy iey bez potrzebney ostrożności bywał y być może upadek, mowi Polityk: *sunt sui ut Corporibus, ita & rebus publicis morbi, liberis Imperijs malignum quiddam inest, ubi quantumvis tenue ac leve vulnus si negligas, in totum Rplcæ Corpus pestifera promanat rabies.*

Każda mocy przewaga iest ſtraſzna, iest okropna wolności, moc wſzyſtkie umyſłu wzruſza ſkłonności, y bardzo niebeſpieczną iest, aby ten któremu ſię gedzi, co chcę, niechciał czego ſię niegodzi; pamiętną zoſtawił przeſtrogę Łukaſz Opaliński Marſzałek Koronny: tak zepſuty ſtan Rzepltey chcieć poprawiać powiękſzeniem Krolom mocy, iest gorſze od choroby lekarſtwo.

Doſyć Tron Polſki wzmocniony iest ſzafunkiem Łaſk, wſzyſcy ſię do nich ubiegamy, dla zaſłużonych ſą prawem wyznaczone, mało kto bliſko przytomnemu ſprzeciwić ſię może Majeſtatowi, boiaźń y nadzieja ſą to kołowroty, życia ludzkiego, czyny y ſłowa obracaiące, długie ſą Krolow Ręce dla nadgrody lub zemſty.

Znamy ſprawiedliwość y gorliwość W.K.Mci o całość publiczną, ale choć byś tey nieodmieniał w całym życia ſwego, y panowania naydłużſzego biegu, iako o innych czytamy, że dobrze zaczęte rządy, nieſzczęśliwię kończyli, ieſteś Nayiaśnieyſzy Krolu, co przymuſzony ieſtem z wſtrętem wymowić, śmiertelny; Sprawiedliwa zoſtaie boiaźń, aby Naſtępcy W.K.Mci, ktoremu dla teraźnieyſzego przykładu naſi Potomkowie odmowić nie będą mogli, ſprawowaney w przytomności ſwoiey mocy Skarbu y Woyſka nie użył na zniſzczenie narodowych ſwobod, y wolności.

Trwożliwość o ſwobody ſwoie Narodu uſpokoiona dopiero zoſtała, wolność zdawała ſię być w naypewnieyſzym beſpieczeńſtwie przy poſtanowieniu Trybunałow, y oddaleniu onych od miaſt rezydencyonalnych Tronu, że ſtan Szlachecki wybiera Sędziow, do ſądow ſpraw ſwoich, niechże y poſtanowione Kommiſſye dopełniaiące obowiązki Skarbowych y Woyſkowych Trybunałow, według Praw w Radomiu lub w Lwowie ſądzonych dla upewnienia wolności na inne ztąd będą przenieſione mieyſca, wſzakże Prowincya W. Xięſtwa Litewſkiego ma te Dobrodzieyſtwo, a zacożby go Koronne doſtąpić nie mogły.

Co ſię dotąd rzekło, nie powinno ſię ſtoſować do chwalebnych W.K.Mci rządow, ani do dobrego przeſzłych Ichmciow Panow Kommiſſarzow ſprawowania ſię, lecz dla uprzedzenia niebeſpieczeńſtw, aby poźne nie było dane lekarſtwo, aby ten przykład ſzkodliwych nie ściągnoł ſkutkow, wſzakże Ichmciom Panom Hetmanom odebrane ſą władze nad woyſkiem, nie że źle czynili, ale żeby źle nie czynili.

Niech będzie przywrocona ſtanowi Szlacheckiemu w obieraniu Kommiſſarżow na też Kommiſſye prerogatywa, ktorą mieli w obieraniu na Kommiſſye Lwowſkie y Trybunały Radomſkie.

Może kiedy pragnienie urzędu tego, nie tak dla penſyi, iako dla wrodzoney Ludziom w pierwſzych Rodzicach naſzych okazaney ambicyi, podnieſieniaſię do naywyżſzego urzędu, dla rozkazowania w przytomności Krola nayodlegleyſzym kraiom, pobudzić żądaiącego Poſła do pobłażania y ulegania w nayprzeciwnieyſzych Dobru publicznemu okolicznościach, z tąd łatwo można poiąć, iak nieſzczęśliwe były by konſekwencye, piſze hiſtorya o Satrapach Perſkich, że nie tylko dla Krolow, lecz dla Ich Miniſtrow y Faworytow z podłością ſię czołgali, aby ſurowie ſwoim wſpoł obywatelom rozkazywali, y onych uciemiężali.

Dozna-

Doznawaliśmy nieprzyzwoitych żwawości od tych, ktorzy tylko mieli pozwolone z swych czynow usprawiedliwienie, przeciwko Senatorom y Posłom maiącym moc prawem pozwoloną wymagać rachunku z sprawowania tych Urzędow; przydał tu Jmć Pan Bracławski doskonałą uwagę, że Instrukcye Wojewodztw z sprawami Kommissyi być mogą nie zgodne, a iakże w iedney osobie być mogą połączone, na ostatek gdy się to Wojewodztwom zdawać będzie w iedney osobie te obydwie, ziednoczyć funkcye, niech to na ich należy woli, na Seymach zaś wybierać Posłow za Kommissarzow, widzę rzecz pełną w następuiące czasy niebespieczeństwa y pozwolić nie mogę.

Znam Ja że gdyby zaraz naszych żądania stawała exekucya, musiało by nastąpić szkodliwe sprawiedliwości y interessow publicznych do tych Kommissyi ściągaiących się opoźnienie, czas bowiem dla Seymikow od Seymikow do zaczęcia Kommissyi musiał by być przedłużony, przeczyć nie będę opisanemu prawu 1764 ktore iest w mocy naszey znieść, obraniu tu na Seymie y z Kollegow naszych, ieżeli się będzie zdawało Stanom Rzeczpltey; byle bym był upewnionym poprzedzaiącym podpisanym projektem, że iuż w Roku 1768 na Seymikach Poselskich będą obierani Kommissarze, że na mieysce zmarłych, lub niedbałych w zieżdzaniu nie będą za Przywileiami lub reskryptami inni dodawani, chybaby kompletu prawem opisanego nie dostawało, że Kommissye z Warszawy zaraz będą przeniesione na inne mieysca, a Senatorowie tak będą z porządku wyznaczani iak *ad Latus Regium*, byle by potrzebne ieszcze do tych Kommissyi ostrzeżone były warunki.

Jaśnie widziemy pożytki y bespieczeństwo publiczne z przeniesienia tych Jurysdykcyi na inne od Warszawy mieysca, y obierania po Wojewodztwach Kommissarzow, ieszcze dowieść należy, że ani osob więcey przybędzie do sądow, ani wydatkow skarbow publicznych, ktorych iako naypilniey y naywierniey przestrzegać należy się.

Mamy wyznaczonych po dwanaście Osob z Stanu Rycerskiego do każdey Kommissyi, liczemy dwadzieścia trzy Wojewodztw, z ktorych połowa niech po iednemu *salvâ alternatâ* na następuiące dwa lata na Kommissyą Ekonomiczną, druga połowa na Kommissyą Woyskową wysyła.

Koszt wydany na kupienie Pałacu Krasińskich, gdy się tak zdało Rzepltey, tego chwalebnego nie powinien wstrzymywać dzieła, mogą się tam sądzić sądy Assessorskie, dla Posłow Rossyiskiego y Tureckiego według Traktatow mogą być naznaczone Rezydencye, ochroniły by się expensa Skarbow corocznie na te wydawane stancye, mogły by być Archiva Rzpltey dawnych Praw y Przywilejow, tudzież Księgi kalkulacyi *Transactorum* corocznych Kommissyi, mogą być y inne potrzeby Rzepltey wymagaiące w tym Pałacu swego schronienia.

Jeszcze nie zawadzi ponowić Prawa, aby Kommissye nie wdawały się w materye Seymom przyzwoite, w szafunek skarbow publicznych mimo rozrządzenia Rzepltey, tudzież *Senatûs Consultorum* tylko w nagłych y nieodbitych Rzpltey potrzebach, iak Prawa chcą, w sprawy innym sądom należące choć by *ex summissione* stron, mogą się bowiem, iako się często trafia, dwie strony z szkodą trzeciego godzić, kto-

remu dla powagi Dekretu tych naywyższych Sądow, więcey trudności y kosztow do podniesienia się przyczyniło by; tudzież to dodać należy, aby Projekta prawdziwie do Ekonomiki należące po Województwach na Seymiki przedseymowe dla rezolucyi onych były rozesłane, ktore na następuiącym Seymie zgromadzonym Stanom miały by być podane.

Już wymierzony Prawem Seymowania czas spędziliśmy, materye Ekonomiczne ieszcze zatrudniaią, Woyskowe nie zaczęte ani Jurydyczne, y tak ie to długo wstrzymywać zawsze będą te materye Seymy, że nigdy czasu wystarczać nie będzie dla powrotu Posłom do siedliska wolności swey Izby, gdzieby zupełny iako Konstytucya 1764 świadczy używać mogli wolności dla iey ucalenia, przerzadzić należy te materye obiaśnieniem tey Konstytucyi ktore przyczyny pod te podpadać maią rozdziały.

Jeszcze wspomnienie w tym projekcie przeczytanym zrzucenia Młynow na Rzekach Portowych w mieyscach szkodliwych potrzebuie poprawy, te słowa umnieyszaią powagi dawnym Statutom Konstytucyom, wszystkie młyny, Jazy, na wszystkich rzekach portowych nakazuiącym zrzucać, te słowa przez trudność w przechodzeniu statkow potrzebne dla uszczęśliwienia narodu wstrzymaią handle, te słowa zawaśnienia y zazdrości między wspoł Obywatelami wzniecą. Każdy swoy młyn nieszkodliwym będzie rozumiał, a zatym gdy tak potrzeba Rzepltey wymaga, gdy tak prawa nakazuią wszystkie podług nich rozrządzenia wypełnione być maią, Młyny, Groble, Tamy, Jazy, na rzekach portowych powinny być zrzucone, y o proiekt w tey mierze J. P. Marszałka Seymowego y Ichciow PP. Delegatow do Konstytucyi upraszam, a gdy im inne zatrudnienia publiczne tey pracy niedopuszczą, ia z roskazu Wojewodztwa mego dla publiczney całości ten wypełnię obowiązek y podam Projekt.

Oddział Konserwacji
Zbiorów BJ
1991 r.

